

Segels Torg och Kulturhuset före ombyggnaden. Foto från 1993. Ur *Arkitektur*. Foto Bildmedia / GfKf Göran Sehlstedt.

BOSTÄDER ELLER HOCKEYHJÄLTAR?

Debatten om Sergels Torg och visionen om liv i City

Jag är inflyttad i Stockholm och för mig kan Sergels Torg och området däromkring inte se annorlunda ut. Anders Wahlgrens nostalgiska filmer om det svunna Klara är för mig ren fiktion. Redan innan jag flyttade hit var Sergels Torg en riktpunkt, en plats att utgå från då man lämnat Centralstationen; en "tillbaka till gå"-ruta i verklighetens Monopolspel att återvända till efter eskapader i fjärran stadsdelar. Kulturhuset var däremot länge en ointaglig borg. Jag var osäker på var man gick in, och verksamheter som bibliotek och senare stadsteater antydde att detta var en arena för de riktiga stockholmarna. En trygg punkt var slutligen det långsträckta Åhlénshuset – en reskamrat, en påminnelse om den ort vi alla hade lämnat, fast i större skala: Trots ett mera sofistikerat varusortiment var det ändå samma grillkorv på menyn som hemma.

Åren har gått och Sergels Torg har blivit mitt vardagsrum. Från Kulturhusets panoramakafé kan jag notera hur fotgängarna följer sina egna axiala linjer i triangelmönstret, som befunnit sig i olika koordinatsystem. Trots att de inte tycks se sig om, är det inga som

krockar. Kvällstid, ibland, är Kulturhuset upplyst och jag slås av dess rena linjer och storslagenhet. Bilarna åker runt i rondellen, och om asfalten dessutom är våt blir det nästan som på bio. Så har vi ändå något av storstadsmässighet i denna lilla huvudstad! Men lika ofta påminner mig platsen om det grå, melankoliska, tomma och tråktrygga Sverige som jag känner en sådan hatkärlek för. Bassängen är tom, och nedanför breder ödsligheten ut sig. Den hopknycklade tidningen fladdrar runt i blåsten, ackompanjerad av en rasslande ölburk. Så blir Sergels Torg också det emblematiske centrumet av efterkrigsmodell, det som så många av oss inflyttade stockholmare lämnade i hopp om att finna en annan, urbanare tillvaro; ett riktigt stadsliv med neon, brus och oväntade möten.

Sedan hösten 1998 pågår debatten om Sergels Torgs framtid. Bakgrunden är stadsbyggnadsborgarrådet Mikael Söderlunds (m) och stadsmiljöborgarrådet Stella Fares (sp) förslag om ett till marknivå lyft Sergels Torg med ett par bostadshus. Det fick stöd i höstens budgetförslag av Stadshusets borgerliga majoritet 1998.¹ I visionerna ingår drömmar om ett återställt

Brunkebergstorg, men den centrala uppgiften är att befolka hela city; att med bostäder återskapa ett tryggt och mänskligt närområde. Angående Sergels Torg lät förslagsställarna förstå att modellen skulle vara ett förindustriellt småstadstorg. De båda borgarrådens vaga skiss visade ett par mot Kulturhuset vinkelrätt utlagda rektanglar. Tidsplanen för det nya Sergels Torg sattes till mandattidens utgång 2002.

Reaktionen lät vänta på sig något. Sedan gick det snabbt. En mobiliserad motståndarsida varnade för en återupprepning av Klararivningarnas misstag och pekade på Citys unika position i arkitekturhistorien, även internationellt sett. Man tryckte på att sociala problem inte kan byggas bort. Sergels Torg utmålades som en av folket utsedd och älskad plats för manifestationer och firande av idrottshjältar: ett fungerande offentligt rum. Arkitekturmuseet ordnade i all hast en utomordentligt klar utställning som inlägg i debatten. Den visade på en komplex förhistoria och lång process, och att det ingalunda rörde sig om ogenomtänkta modernistiska hugskott.²

Formellt är överdäckningen underbyggd i kommunens fastslagna budget. Företrädare för (fp) och (kd) föreföll dock i februari inte längre så längre övertygande om lösningen i ett plan. På grund av den interna oron i byggnadsnämnden har ärendet bordlagts flera gånger. En tävling utlystes i form av en intresseanmälan.³ Till förutsättningarna hörde att visa på enplanslösningar, då man, som man säger, redan har sett flera förslag på tvåplanslösningar.⁴ Med detta åsyftas de tidigare diskussionerna och förslagen om ett omgestaltat Sergels Torg.⁵ Stella Fare har i några sammanhang antytt att hela förslaget skall ses som ett sätt att få igång en diskussion.⁶ Möjligen är det till och med så, som arkitekturhistorikern Thomas Hall har framfört, att förslaget saknar förankring hos såväl allmänhet som de egna politiska lägren.⁷

Det kan i förstone tyckas lätt att politisera frågan.⁸ Partierna i opposition är förstas mot de föreliggande ombyggnadsplanerna. Det är dock viktigt att ha klart för sig att tidigare förslag, utarbetade före höstens maktskifte i Stadshuset, har varit nog så dramatiska och genomgripande. Partierna i opposition är förstas mot de föreliggande ombyggnadsplanerna. Att underhål-

let har varit ringa och att Sergels Torg närmast har tillåtits förfalla berör man naturligtvis inte. Så blir Sergels Torg i Annika Billströms (s) retorik "mötesplats" för "folkliga manifestationer" och Fares och Söderlunds förslag "odemokratiskt".⁹

Själv intog jag förstas samma föga radikala hållning som de andra i min lagom kulturmedvetna grupp. I utfästelserna om en "riktig stad" och ett befolkat city läste jag in omskrivningar för privatisering av det offentliga rummet och utrotande av icke önskvärda element. Men mitt i upprördheten blev jag plötsligt osäker. Inte för att jag ens för ett ögonblick övervägde att lämna min plats i motståndarlägret, men vad gällde egentligen hela saken? Ensidigheten i de båda sidornas argument antydde låsta positioner. Självklart var uppfattningarna om estetik och platsens ideala innehåll olika, men de talade om olika saker, och förbi varandra. Då den ena sidan talade om funktion, anförde den andra formargument, och tvärt om.

Det är anmärkningsvärt att ombyggnadsplanerna för Sergels Torg har fått så mycket utrymme i media, både lokalt och nationellt. Som inflyttad stockholmare är det lätt att förtjusas över uppmärksamheten, som före detta landsortsbo blir man förfärad. Sergels Torg har blivit en överladdad plats. I det följande granskas vårvinterns intensiva diskussion ur tre aspekter: uppfattningen om Sergels Torgs funktion; förhållandet till modernistisk arkitektur samt synen på de verkliga användarna av platsen. Avslutningsvis berörs uppfattningarna om stadens struktur och rum. Tanken är att diskussionspunkter, satta i efterhand, ska belysa de båda sidornas ståndpunkter. Materialet är i huvudsak ledare, debattinlägg och artiklar i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet.

"... alldeles förskräckligt opraktiskt"

Svenska Dagbladets Håkan Hagwall skröder inte orden. Visst kan han hålla med om att Sergels Torg är ett "modernismens monument", "men i så fall ... över hur modernismens kunde misslyckas". Hagwall ser dock framtiden an:

Chansen att göra något åt eländet, bör inte försittas. Sergels Torg är fult, för stort, blåsigt och alldeles förskräckligt opraktiskt.¹⁰

Sergels Torg opraktiskt? För vem? Och för vilka aktiviteter?

Båda sidorna hänvisar till Sergels Torgs funktion, än till den existerande, än till den ideala. Där bevarandesidan ser en plats för samling, ser ombyggarsidan en tom och farlig plats. Stella Fare trycker på att "den vanliga stadsmedborgaren" ska ta platsen i besittning. Hon efterlyser ett utnyttjande "på ett fritt sätt", vilket funktionssepareringen omöjliggör. Sergels Torg ska vara en plats som människor känner ansvar för, vilket man gör som boende. Martin Rörby, Fares kombattant i SVT:s Centrum och utställningskommissarie för Arkitekturmuseets utställning, anför istället funktionsblandningen som det unika. Genom de separata nivåerna för bilar och gångtrafikanter, har Sergels Torg ett eget liv: "man behöver inte kommendera ut människor".¹¹ Till synes handlar det alltså om hur man tycker att Sergels Torg fungerar, eller hur det borde fungera. Men låt oss först backa något för att få en översikt.

*

Hötorgscity och Sergels Torgskomplexet breder delvis ut sig över den rutnätsplan från 1600-talet vars raster, än i dag, är avläsbart på sina håll. Utformningen av platsen där Brunkebergsåsen möter Nedre Norrmalm, senare City, diskuterades i årtionden. En av stötestenarna var huruvida Sveavägen skulle avslutas, om den skulle gå ned till Gustaf Adolfs torg eller inte. Runt 1940 stod det dock klart att Sveavägen skulle avslutas i en plats, som fick arbetsnamnet Sveaplan. Samtidigt beslutades att tunnelbanan skulle dras fram till Stockholms centrala delar. Detta faktum påskyndade planeringen.¹²

Stadsplanedirektören Sven Markelius utsåg David Helldén att förestå det specialkontor som skulle utarbeta en mer detaljerad plan för området söder om Hötorget. Stadsbyggnadsdirektören Torsten Westman och arkitekten Carl-Fredrik Ahlberg är också viktiga namn. Cityplan 1946 inbegrep fem 18-våniga skivhus på grönskande terrasser och en gågata, Sergelgatan, som förband Hötorget med Sergels Torg, som platsen fick heta på Evert Taubes förslag efter skulptörens rivna ateljé. Den tvåplaniga lösningen stod klar vid 1950-

talets slut och som helhet var Sergels Torg färdigställt 1967.

Med den övre trafikplatsen sammanstrålar de tre trafikstråken. Med det undre planet sammanbinds platsbildningen och tunnelbanestationen med Sergelgatan och Hötorget. Den breda magnifika trappan leder upp till Drottninggatan. Sergelarkaden, utrymmet närmast den öppna platsen, är ett till hälften ute-, ett till hälften innerum mellan sina pelare som bär upp taket och bassängen. Den del av gångsystemet som fortsätter bortanför cylindern har fått namnet Hästskogången. Det underjordiska gångsystemet innebär att man kan gå från tunnelbaneuppgången till Hamngatan/Regeringsgatan, nästan ända bort till Kungsträdgården.

Piet Hein hjälpte David Helldén med den i debatten omtalade rondellen, "superellipsen", med en "kurva med kontinuerligt varierande krökning". Det nedre planet utmärks av sitt triangelmönster. Det var från början tänkt att detta skulle läggas av marmor och lerskiffer, men på grund av ekonomin blev det vit och svart betongsten. Andra missräkningar var "Pinnen", Edvin Öhrströms glasskulptur i rondellens bassäng. Först nu efter 30 år har man lyckats lösa belysningsfrågan. Under denna byggdes en superelliptisk glasscylinder. Det fanns framskridna planer gjordes på en restaurang och nattklubb i flera plan. Inrymmandet av affärslokaler innebär att ljuset inte leds ner som var tanken. Vidare skulle bassängens vatten tillsammans med dagsljuset bort lätta upp under trafikplanet. Om man passerar platsen någon gång då det är vatten i bassängen, kan man notera de fladdrande ljusskuggorna på betongen.

Hjalmar Mehr (s) som tillsammans med Yngve Larsson (fp), var den politiska tillskyndaren, såg Kulturhuset som invigdes 1974 som kronan på verket, som en motvikt till det kommersiella centrumet. Det kan dock i sammanhanget vara värt att påpeka att det vid tidpunkten för tävlingen 1965–66 inte fanns någon klar uppfattning om vad byggnaden skulle rymma.¹³ Den nordiska tävlingen, vilken även inbegrep den nya riksbanken, vanns av Peter Celsing. De första 12 åren användes en del av Kulturhuset som Riksdagshus, under det att det gamla byggdes om för enkammarriksdag. Sedan flyttade Stadsteatern in. Man kan se Kulturhuset

som en skärm eller mur mellan stadens olika delar. Kulturhuset är vänt mot affärlivet, det offentliga Stockholm. Rygg mot rygg står Riksbanken, som en abstraktion i granit och metall av ett florentinskt palats, vänd mot den tidigare politiska makten och det Kungliga slottet. Kulturhuset hör intimt samman med Sergels Torg. Den inglasade hyllan fungerar som en stram fond till den rörligare och brokigare platsen med sina två plan och mönstrade beläggning. Det följer de två torgnivåerna, och höjer sig således ett steg ovanför trafikrondellen. Före den inre ombyggnaden 1997 låg också den viktigaste ingången till Kulturhuset nere på "Plattan", något som bidrog till platsens suggestiva rörelsemönster.¹⁴

Bakgrunden till saneringen och ombyggnaden var en strävan att anpassa sig efter bilismen, och att göra stadskärnan framtidsenlig och pulserande. Fler än 160 fastigheter revs. Detta innebar att det var möjligt att bygga tunnelbanan i schakt. Det gällde både att underlätta framkomligheten inne i Stockholm och att skapa ett City med attraktiva lägen för arbetsplatser och brett utbud av butiker. Inte minst Köpmannaorganisationer befarade att Stockholms periferi annars skulle få övertaget. Det skulle visa dock visa sig att det fanns en övertro på behovet av kontor och affärslokaler.

De gamla Klarakvarteren var visserligen till viss del förfallna, men till stora delar var det fortfarande ett fungerande område med bostäder och tidningshus. Delvis var förfallet ett resultat av väntan på beslut. Med Lex Normmalm 1953 kunde området tvångsinlösas.¹⁵ Rivningarna avslöjade att det inte bara var 1800-tals-hus som revs, utan att det också fanns byggnader från 1600-talet och 1700-talet. För många svenskar har det rivna Klara blivit symbolen för 1950- och 60-talens rivningsraseri. Resultaten, Hötorgscity och Sergels Torg, har på samma vis blivit en symbol för det man i de svenska städerna fick istället, ett "förortscentrum", befolkat på dagen och öde efter stängningstid. Till värderingen av City hör också att Hötorgsskrapornas terrasser drog till sig missbrukare och vinddrivna. Terraserna förföll och stängdes redan på 1970-talet. Sergels Torg, eller rättare sagt "Plattan", har blivit en plats för droghandel och häleri, men också för organiserade och

spontana manifestationer.

*

Låt oss nu återvända till frågan om Sergels Torgs funktion. På en debatt som anordnades av Arkitekturmu-seets vänner sades flera gånger att Sergels Torg inte endast var Stockholms centrum, utan hela Sveriges nav.¹⁶ Allteftersom kvällen gick fick den formen av ett väckelsemöte. Inte oväntat var det hockeyhjältarnas och de politiska manifestationernas Sergels Torg som lyftes fram. I publiken fanns inte bara stockholmare. Några tillresta bekräftade uppfattningen om platsen som en riksangelägenhet. Till Sergels Torgs tillkortakommanden fördes blott läget i norr och blåsten. Det fanns inga talföra företrädare för den borgerliga koalitionen på debattkvällen i Moderna Museets hörsal. En trappa ned från utställningen om Sergels Torg var premisserna givna från början.

Vad är det då den borgerliga koalitionen planerar? Syftet med ett befolkat City är som sagt att stadsdelen ska leva upp och bli attraktiv. Efter det att City slocknar vid 18-tiden blir det tomt, och detta har gått ut över ordningen, menar man. Den tilltagande kriminaliteten, droghandeln, prostitutionen och snatterierna, beror dock inte enbart på att detta är ett dött område, utan också på att det är svårkontrollerat. Här syftar man framför allt på tunnelbaneuppgången och Sergel-arkaden. De s.k. "mörka prången" har kommit att bli ett Sergels Torgsdebattens mantra.

"Problemet med Sergels Torg är att det är allas – och därför ingens" menar Fare, som ser den fasta befolkningen som grunden för ett "civilt samhälle". Varje stadsdel ska helst vara komplett med bostäder, arbetsplatser och nöjen.¹⁷ De boende ska ta ansvar för sitt område och vidare verka för social kontroll. Inte en dålig uppgift för det hundratal boende det kan bli frågan om på Sergels Torg. Mikael Söderlund talar om 5000 nya invånare i City, vilket han beräknar till hälften av antalet boende i Klara före rivningarna. Bostäderna kommer visserligen inte bli billiga, men i gengäld kommer andra bostäder att frigöras inne i Stockholm, menar han. Som svar på hur han ser på att tillfrågade ungdomar sagt att de vill ha kvar Sergels Torg, sva-

rar Söderlund att "ungdomarna jag har träffat är inga torgkramare"; det är 50-åringar som värnar om platsen.¹⁸ Tanken är att Sergels Torgs nya kommersiella lokaler skall medverka till projektets finansiering. Dessa tänker man sig dels på den överdäckade "Plattan", dels i Hästskogången.¹⁹

I planerna för det nya City ingår naturligtvis ett större utrymme än just Sergels Torg. På Stadsbyggnadskontoret finns planer för tolv kvarter mellan Kungsgatan, Norrlandsgatan, Hamngatan och Sveavägen. Nya fastighetsägare vill att kvarteret skall sjuda av liv. I det gemensamma projektet, där Stockholms stad och fastighetsägare samarbetar, har man bland annat enat sig om att "återupprätta den traditionella staden" och att "skapa ett tryggare gaturum". Området har en potential. Det är centralt men har blivit en "citys bakgård". Ambitionen är att bygga 2000 bostäder per år. En del av fastigheterna kommer att byggas om och förses med butiker utefter gatuplanet. De för några år sedan uppförda gallerierna i närheten visar vägen. Bostäder kommer att byggas där det går, exempelvis som takvåningar. Det finns också planer på hotell. Genom dessa förändringar och vissa trafikomläggningar är det tänkt att "stärka de naturliga stråken". Visionerna för kvarteret Grävlingen är karakteristiska (Regeringsgatan/ Mäster Samuelsgatan/Malmskillnadsgatan). Dagens fastighet, en monoton, rödbrun långa vars gavelparti består i indragen mitt och framspringande hörnpartier på pelare, ska "fyllas igen" och "förvandlas från en förortsanläggning till sammanhållet stadskvarter" med nya butiker och varierade fasader, uppdelade "med hjälp av nya färger och material".²⁰

Men nu tillbaka till Sergels Torg. Fare och Söderlund tycks vara tämligen ensamma i sin övertygelse om bostadshus på "Plattan". Motståndarna tycks likt ledaren i Dagens Nyheter tycka att det är "svårt att ta förslaget med bostäder på Sergels Torg på allvar", och det berörs ytterst lite i debatten.²¹ Thomas Hall ägnar det dock några rader, och understryker att det är genom "attraktiva verksamheter" som man skapar liv i City, inte med några hundratals lägenheter. Om det vore bostäderna det hängde på, så skulle det finnas stadsliv i förorterna.²² Arkitekturkritikern Peder Alton kallar de tänkta bostäderna för "sociala minröjare".²³

Det är i stället på överdäckningen av Sergels Torg som debattens fokus ligger. Ledaren i Dagens Nyheter i början av februari är positiv till en ombyggnad av Hästskogången till galleria, men är mer tveksam till överdäckningsförslaget: affärslokaler skulle få dåligt med dagsljus och ligga utanför de naturliga kommunikationsstråken, och därför inte bli attraktiva. Än allvarigare ser dock ledaren på det estetiska sambandet mellan Kulturhuset och "Plattan".²⁴ Svenska Dagbladets Håkan Hagwall ställer sig däremot odelat positiv till en överdäckning.²⁵

Bevarandesidan vill också förstärka Sergels Torgs funktion som offentligt rum. De ursprungliga planerna på restaurang och nattklubb i glascylindern under fontänen skulle kunna realiseras. Det är möjligt att få in boende i de existerande husen i City. Det är rätt så tyst i bevarandeleden när det gäller tankarna på en inglasad Hästskogång. De främsta talesmännen, arkitekturmuseets chef Jöran Lindvall och Martin Rörby, tycks godkänna en sådan lösning. Om det i sin tur beror på "kompromissvilja" eller det enkla faktum att den ligger för långt från händelsernas centrum får vara osagt. Att Hästskogången inte tillhörde de ursprungliga planerna och också tidigt blev kritiserad torde vara av utomordentlig vikt. När det gäller de andra utrymmena under trafikplanet föreslår de uppfräschning och samråd med butiksägarna för att "utveckla butikerna så att de passar torget". I handlingsplanen för ett upprustat Sergels Torg nämns inget om finansieringen för dess förverkligande.²⁶

Bevarandesidan ser Sergels Torg som en riksangelägenhet och en "allas" plats. "Det är här vi tar emot våra ishockeyhjältar". Det är svårt att inte bli skeptisk när ett sådant påstående framförs av företrädare för kultureliten. Den brukar inte i andra sammanhang ta så allvarigt på sporthändelser.

Samtidigt är det värt att understryka att de arrangerade mottagningarna av idrottsdjältar har fungerat utomordentligt väl. När det exempelvis gällde firandet av Tre Kronor den 5 maj 1991 var det polisen som beslöt att förlägga firandet till Sergels Torg. Arrangemanget gjordes i all hast; VM-guldet hade tagits dagen innan i Finland. Information om arrangemanget spreds i lokalradion. 20 000 entusiaster mötte upp på

Sergels Torg.²⁷ Andra gånger är det frågan om spontana glädjeyttringar, kanske då segervittringen i ett VM börjar kännas. Bassängen intas, med eller utan vatten, tutande bilar åker runt i rondellen.

Bevarandesidan lyfter också fram de politiska manifestationerna som uttrycker att Sergels Torg fungerar. I och med att riksdagen inrymdes i Kulturhuset var det här upproppen kom att äga rum.²⁸ Det är anmärkningsvärt att dessa finns kvar trots att riksdagen har flyttat. Idag ser man däremot inte längre de ensamma demonstranterna. Man kan delvis ge Mikael Söderlund rätt då han ifrågasätter att Sergels Torg skulle motiveras av några gånger per år förekommande evenemang med stor uppslutning.²⁹ De återkommande samlingarna på Sergels Torg i och med händelseutvecklingen i Jugoslavien under våren 1999 har dock om igen visat på behovet av en sådan arena.

Utan tvekan har många svenskar någon uppfattning om Sergels Torg. Men den behöver inte var positiv. Att många känner till platsen behöver ju inte betyda att dess framtid är viktig för dem. Tendensen att behandla frågan som vore den en riksangelägenhet är

ytterligare ett exempel på kuluraktörens och medias stockholmsfixering.

Sergels Torg är en utomordentlig samlingsplats, men jag är inte övertygad om att det egentligen är så viktigt för bevarandesidan. Det är arkitekturen Sergels Torg man vill ha kvar. Uppslutningen i manifestationerna, gatuhandeln och blandningen av människor på "Plattan" blir slagfärdiga argument och nästan bevis på att utformningen fungerar. Fares och Söderlunds vision har en mer pessimistisk utgångspunkt och befinner sig något i motvind med sitt motto om en levande stad där man inte ska vara rädd för att gå ut.

Thomas Hall menar att argumentationen i första hand är estetisk.³⁰ Detta gäller förstås båda sidorna. Bevarandesidan står exempelvis inte främmande för en grönskande mittdel på "Plattan". Detta, om något, torde förändra platsens funktion. Även förslagen om Hästskogången och butikernas nya inriktning antyder ett annat stadsrum än dagens.³¹ Den totala renons på gensvar som Fare och Söderlund visat är talande, då Martin Rörby pekade på hur man skulle kunna få in fler boende och "liv" i området utan att nämnvärt bygga om det. Helldéns hörtorgsskrapa, den mot konserthuset, skulle kunna byggas om till studentbostäder, och den femte, Backströms och Reinius' närmast Sergels Torg, skulle kunna bli hotell, en verksamhet den delvis är förberedd för.³² Förutom politisk prestige, handlar det utan tvekan om hur man uppfattar Sergels Torgs estetik. Vi går vidare och granskar hur de båda sidorna förhåller sig till den modernistiska arkitekturen.

Hemadress: Sergels torg. Teckning: Magnus Bard

"... ellipsen med dess geometriska knäppoptism"³³

Vad de olika sidorna tycker om modernismen torde vara lätt sammanfattat. Där Stella Fare ser ett överstort torg, till och med "sovjetiskt" torg, ser Jöran Lindvall "modernistisk stramhet och organiskt böjda former".³⁴ Debatten har mycket kommit att handla om "riktiga torg".³⁵ Ibland får man intrycket av att är det namnet som är det olycksaliga.³⁶ Sergels Plats skulle överensstämma bättre med verkligheten,

och ringa in den dubbla funktionen av trafikplats och fotgängarstråk.

Det är lätt att bestämma de båda grupperingarnas ideal. De som efterlyser ett ombyggt och "riktigt" torg utgår från de stads- och boendeideal som uppmärksammades på 1980-talet med det offentliga rummet och läkandet av stadens sår som slagord. En postmodernistisk hägring av den europeiska staden. De som vill se ett bevarat och upprustat Sergels Torg ser däremot ett kunskapsproblem i ombyggnadsförslaget och i kritiken mot den existerande platsen. Bevarandesidan surfar i sin tur på den mer moderiktiga vågen med intresse för den modernistiska staden, och bejakar i Rem Koolhaas anda den existerande, kaotiska och ickeordnande staden.

Till detta kan man lägga några mer handfasta kommentarer. Arkitektur lever som bekant farligast de första 30 åren. På denna tid hinner en byggnad förfalla. Den befinner sig mellan "hopplöst ute" och platsen i arkitekturhistorien. Då det är dags för den första seriösa renoveringen, blir det antingen en varsam uppfräschning eller en genomgripande ombyggnad. Är byggnadsverket ytterligare några årtionden äldre, blir denna skillnad i attityd ännu tydligare. På 1990-talet har restaureringarna av Sveaplans gymnasium och Kollektivhuset på John Ericssongatan uppmärksammas.³⁷ De förhållandevis kända 1930-talsbyggnaderna återställdes så långt det var möjligt till ursprungligt skick. Några av miljonprogrammets hus i Stockholm har däremot nyligen byggts om som ett led i Ytterstadssatsningen. Allt tyder på att det nu är modernismens arkitektur som är på väg in i evighetsfällan. Det har också framhållits att funktionalismens och modernismens mer sparsmakade och rena uttryck är lätta att förvanska. Material och till synes triviala detaljer blir till subtila och uttrycksbärande kvaliteter.

Att det är skillnad på 1930-tal och 1960-tal framgår i Stella Fares jämförelse mellan Slussen och Sergels Torg.

Tage William-Olssons skapelse ..., är en brygga mellan Gamla stan och Södermalm. Det är en intressant arkitektur som kombinerar många olika saker. Det är en egenartad och märklig plats med bebyggelse från olika tider och absolut ingen symbol för bilismen.³⁸

Värderingen är tydlig. Slussens arkitekt får sitt namn utskrivet, och negativa associationer till biltrafiken förnekas. Men kanske har de "införstådda" i bevarandeleden i grunden samma inställning. Det menar i alla fall den vassa ledaren i Arkitektur:

Nostalgin breder ut sin kletiga filt över Stockholmsarkitekturen. Nu tänker vi inte bara på den relativt harmlösa 20-talsnostalgin. Den är ju i alla fall populär hos vanliga människor, som gärna betalar miljoner för att bo i husen. Nej, värre är det med vurmen för 60-talets betonggrå storskalighet. De två /Lindvall och Rörby/ är understödda av en grupp arkitekter och antikvarier som med stort allvar kritiserar 20-talsnostalgin varpå man sedan ohämmat hänger sig åt 60-talsnastalgi.³⁹

Har då de estetiska värderingarna endast att göra med vem som har längst perspektiv? Sommaren 1998 gjorde Dagens Nyheter en högst ovetenskaplig undersökning som gick ut på vilka tio byggnader som "stockholmarna" eller "läsarna" helst ville riva.⁴⁰ De hågade skickade själva in sitt rivningsförslag. Det föreföll som om det var med viss munterhet som resultatet presenterades. För att öka spänningen började man nerifrån. Det nya Klara, eller delar av det, hamnade på fem ställen. Högst upp placerades Kulturhuset. Angående Hötorgsskrapornas tredjeplacering, föreslog Arkitekturmuseets Jöran Lindvall att den dels berodde på minnet av vad de ersatte, dels på avståndstagande från deras innehåll, "kommersiella aktiviteter och det var inte fint".⁴¹

Det är lätt att applicera tanken att det krävs några årtionden för att det byggda skall infogas i det kollektiva historiemedvetandet och den hos allmänheten förankrade estetiken.⁴² Många av byggnaderna på listan befann sig också i dåligt skick vid tidpunkten för den s.k. omröstningen. Man kan också påpeka det faktum att de är relativt kända: de är sedda. Detta kanske i sig är motiv för att de behövs i stadsrummet? Folk lägger uppenbarligen märke till dem.⁴³

Det är påfallande hur man från bevarandesidan ser den låga värderingen av modernismens Stockholm som ett kunskapsproblem. Och man förklarar gärna. Man berättar om influenser som låg i tiden och ur-

sprungliga intentioner. Det handlar om att lära sig att se. Och det gör man genom att tala om arkitekturen, beskriva och peka på betydelsefulla detaljer, proportioner och helhetsverkan. Det viktigaste budskapet i Arkitekturmuseets utställning om Sergels Torg torde vara att platsens utformning är resultatet av en lång process där flera olika förslag prövades. De som vill se ett ombyggt City borde förstå att man svårligen förändrar någon eller några delar i denna helhet. Men faran med att se motståndet mot Sergels Torg eller modernistisk arkitektur som ett kunskapsproblem är att man också lätt hemfaller åt en uppdelning mellan bildad och mer folklig smak, och paternalism.

Man ska inte avfärda minnet av det rivna Klara som enbart nostalgi. Såret kommer ta tid att läka. För de som inte har några som helst minnen av det, kan det vara fotoböcker och filmer som övertygar, eller berättelser om rivningar i andra städer. De genomgripande förändringar som ägde rum i de svenska stadskärnorna torde inte kunna jämföras med någon annan tids. 1600-talets regleringar genomfördes åtminstone under längre tidsrymd.

Arkitekturkritikerna tycks eniga. Man varnar för alltför dramatiska omgestaltningar. Argumenten skiljer sig något. Thomas Hall trycker förutom på komplexets helhetsverkan och den nedsänkta "Plattans" rumskapande och balanserande verkan, på Sergels Torgs unika arkitekturhistoriska position och kongeniala uttryck för sin tid. Halls uppmaning är tid. Även om man skulle komma fram till ett seriöst ombyggnadsförslag, måste det vila några år. Det sannolika är att det efter denna tid skulle visa sig tidsbundet. Sergels Torgs värden "som det trots allt har" skulle således inte spolieras.⁴⁴ Katja Grillner ger i sin artikel exempel på innerstadens arkitekturhistoriska mångfald. Det ideal som Fare och Söderlund förespråkar för City finns på flera håll som äkta vara. Hötorgscity och Sergels Torg är både vittnesmål om en tids uttryck samtidigt som det är en välfungerande mötesplats. I stället för att ängsligt söka "efterlikna en miljö som uppfattats som omtyckt", ska man våga förankra frågeställningen i vår tid, menar Grillner.⁴⁵ Peder Alton förordar en internationell arkitektävling. "Att stövla in med nybyggen skulle bara bli en alltför provinsial fortsättning på de misstag

som redan gjorts". Alternativet är en tidsenligare, europeisk inklusiv arkitektur, där en kontakt skapas till historien.⁴⁶

Ledaren i Dagens Nyheter från början av februari menar att det är svårt att se på Sergels Torg med saklig distans: den eklektiska postmodernismens å la 80-tal som är på väg ut; Sergels Torg och framtidsoptimismen som har kommit att stå i ett symboliskt "folkhemsskimmer"; samt rädslan för att göra om Klararivningarnas misstag. Det är svårt att bortom dessa projektioner se det vardagliga Sergels Torg, det som behöver rustas upp. Författaren raljerar över den berömda superellipsen, "men vem utan arkitekturhistoriska förkunskaper ser den?", och förordar en ombyggnad av rondellen: människorna måste få mer plats. Komplikationen med en upplyft "platta" är Kulturhuset. Ledaren trycker framför allt på att byggnaden med sin extra våning följer de båda nivåerna.⁴⁷ Det är nog riktigt att "superellips" är ett nytt begrepp för en stor del av läsekretsen. Men även en och annan arkitekturintresserad fick säkerligen först helt nyligen upp ögonen för Kulturhusets taksilhuett.

Bevarandesidans argument för att behålla och varmsamt rusta upp Sergels Torg är flera. De två viktigaste torde vara den estetiska kvalitén och respekten för en kulturhistoriskt sett värdefull miljö. Förutom förvisningen att platsen skulle ge ett annat intryck om den var i bättre skick, så finns det en enorm tilltro till hur ännu mycket förträffligare den skulle vara om den hade färdigställts enligt de ursprungliga intentionerna. Listorna görs långa över materialförsämringar, tekniska problem och annat förfall.⁴⁸ Ibland förefaller det som om bevarandegruppen letade efter det riktiga och ursprungliga receptet. Med de rätta ingredienserna, som marmor och skiffer till "Plattan" och reflektorer till glasobelisken kommer alla att gilla läget. Men kan inte datumet gå ut? Är sådana värden eviga?

Trafikapparaten visade sig mycket effektiv. Men nu när Sveavägen blir smalare och man talar om att begränsa biltrafiken i City, så hörs inget om ursprungliga intentioner, trots att just bilismen spelade en sådan oerhörd betydelse i såväl visioner som symbolik. Det jag vill ha sagt är att man inte kan återställa en annan

tid. Bevarandesidan raljerar över 1800-talets stad som modell, men ser inte några hinder för att återställa det som inte blev realiserat för 30 år sedan. Den respekt som vi med uppfattningen om ett bevarat och upp- rustat Sergels Torg visar för denna tidsperiod är något av en paradox. Själv innebar den ett sådant skövlande av föregående epokers estetiska uttryck.

Försommaren 1965 debatterades offentlig konst på ABF-huset i Stockholm. Gerd Reimers, som bevakade tillställningen, skrev inledningsvis i sin anmälan om hur svårt det var att bedöma sin tids konst. Det drygt 30 år gamla citatet visar tydligt hur synen har förändrats.

Eller ska vi tro, att människorna år 2000 inget har till övers för vår tids konst, att Sergels Torg eller åtminstone höghusen däromkring är rivna? Finns det något i vår yttre offentliga eller bostadsmiljö som över huvud taget är värt att sparas för framtiden?⁴⁹

Kanske att vi idag är lika obenägna att se den förhållandevis nybyggda arkitekturen, det som byggts på 1980- och 90-talen som framtida årsringar?

De som är för en ombyggnad av Sergels Torg har höga tankar om arkitekturens och estetikens förmåga och möjligheter. Modernistisk arkitektur saknar uppenbarligen denna positiva dimension. Bevarandesidan hyser en enorm respekt för tidigare förhållningsätt och epoker, men tycks se mer pessimistiskt på sin egen tid, inte minst vad gäller den estetiska handlingsfriheten. Vi har nu inte bara modernismen bakom oss, utan även postmodernismen. Så blir förhoppningarna om att "återställt" Sergels Torg inte endast enligt det ursprungliga skicket, utan också enligt de ursprungliga intentionerna, ytterligare ett exempel på de senaste årens förhärskande restaureringsdoktrin, där ett tillägg av markiser på Sveaplans gymnasium motiveras av att de är "i 30-talets anda".⁵⁰

Modernistisk arkitektur och stadsbyggnad kan svårligen enbart behandlas som form. Det har flera gånger framskyttat i debatten att det inte enbart handlar om form och funktion, utan också om ideologi och symbolik. Konstkritikern Ingela Lind tar fasta på att det inte längre går att komma förbi den överladdning som Sergels Torg och City har fått, och föreslår ett

återskapande av "modernismens offentlighetssymbolik" genom att göra gemensam sak med de IT-företag som nu finns i City och även flytta tillbaka tidningsredaktionerna.⁵¹

Ombyggarsidan motiverar sina visioner om en förindustriell stad med att platsen inte fungerar. Då Stella Fare talar om ideologin bakom Sergels Torg, talar hon om bristen på respekt för stadens historia, "brottet med alla vedertagna traditioner". Sergels Torg är uttryck för hyllandet av det enbart offentliga, det utan privat karaktär.⁵²

I bevarandesidans argumentation för att i huvudsak behålla Sergels Torg som det är, förnekar man inte att det finns problem på "Plattan". Som vi har sett tidigare finns det dock en tendens att låta de företräden som platsen har för användarna föras till estetikens konto. Vi lämnar nu såväl hockeyfansen som de goda grannarna. I stället tittar vi på den lite solkigare verkligheten. Även här skiljer sig versionerna åt. Är Sergels Torg Sveriges vardagsrum eller är det ett människoovärdigt rättbo?⁵³

Hansson skulle rotera i sin grav om hans folkhemstanke i dag används för att garantera rätten att nattetid urinera i Hästskogången.⁵⁴

De båda sidorna projicerar olika bilder av Sergels Torg. Det är svårt att avgöra vad som är demagogi.

Arkitekten Catharina Gabrielsson, medlem i redaktionen för MAMA, menar i en debattartikel att ombyggnadsplanerna för Sergels Torg är en fortsättning på de senaste årens "erodering av det offentliga rummet".⁵⁵ Överglasningen av området mellan några av Hötorgsskraporna, de avstängda terrasserna och Kulturhusets sjunkande anslag är några exempel. Framtidens stad är ett privatiserat halv-offentligt rum. Hon ser ett revirmarkerande i de senaste årens "möblering" av stadsrummet; de privata institutionerna håller på att annektera allmänning och markerar "defensible spaces" med bänkar, blomkrukor, pollare. Gabrielsson jämför med situationen i USA och konstaterar att "när samhället förlorar kontrollen över det offentliga rummet bygger man bort det". Stadsbyggnadskontorets ambition, en "återgång till stadens funktion som marknadsplats", ser hon som en trivialisering: stadsbyggandet har kom-

mit att handla om trivsel och stadens funktion har reducerats till att bli en marknadsplats. Stadens väsen har banaliserats. Det finns en övertro, inte minst hos politiker, på arkitekturens utseende för en social situation. Samverkan mellan stad och handelsidkare för en "tryggare" och "trivsammare" stad är ett tidens tecken. Ett annat ledord är "normalisering" i området, med vilket Gabrielsson förstår fler och finare butiker.

Gabrielsson vill lämna diskussionen om estetiken och Sergels Torg som modernitetens monument för att fästa uppmärksamheten på vilka det är som befolkar Sergels Torg. Det är de som inte syns någon annanstans (i innerstan): inte endast missanpassade utan också förortsungdomar och turister. Butikerna runt omkring drivs av invandrare. Sergels Torg är snarare en bit av förorten. Sergels Torg kom att bli ett centrum för det moderna Sverige – "men det var inte så det skulle se ut."

Olle Zetterberg, stadsbyggnadsdirektör, går till motangrepp och frågar vad det är för rum som Gabrielsson försvarar.⁵⁶ Det handlar inte om att tro att en ombyggnad skulle bekämpa sociala problem, utan om att verka för att de bekämpas, genom att låta olika delar av samhället, där även stadsplanering och arkitektur ingår, samverka. Detta innebär för övrigt inte att människorna, brottslingarna eller knarkarna motarbetas. Angående samverkan med fastighetsägarna i City och målet med fler butiker frågar Zetterberg "vilken ideologi /som/ uttrycks i Mäster Samuelsgatans butikslösa fasader". Det är inte frågan om att välja butiksägare, utan om "att återskapa ett offentligt rum där människor kan vistas, utan fruktan för att bli antastade eller nedslagna." Zetterbergs främsta invändning mot Gabrielssons artikel är att hon inte har någon vision för det offentliga rummet.

Zetterbergs kritik mot Gabrielssons artikel kan kännas befogad. Det är dock påfallande, att han i sin egen debattartikel inte närmare berör Sergels Torgs öde, förutom raderna om kriminalitet, missbruk och prostitution. Och vad är avyttrandet av ytorna under trafikplanet annat än en privatisering av det offentliga rummet? Gabrielssons bild, romantisk eller ej, av "Plattan" som en plats för dem som kommer in utifrån, ett stycke förort, står i bjärt kontrast till Stella Fares visioner om ett torg av privat karaktär med "informell social kontroll".

När Stella Fare talar om sina "riktiga torg", återkommer hon till att det minsann inte behöver vara några idyller. Vi får höra att det sitter A-lagare både på Nytorget och Odenplan. Det låter som om hon talade om statisterna i någon pilsnerfilm. Här går tydligen gränsen för missbruk. Två uppfattningar står mot varandra. Fare säger att "ni arkitekter säger att formen inte har någon betydelse".⁵⁷ Jöran Lindvall bekräftar hennes uppfattning: man kan inte bygga bort sociala problem, utan de måste lösas med relevanta åtgärder.⁵⁸

Uppgifterna i det följande från sociala myndigheter, polis och handlare stöder såväl Gabrielsson som Zetterbergs versioner. City i samverkan, som kom till på initiativ av Svensk Handel 1997, är ett exempel på vad som är på gång. Motivet var att få stockholmarna att komma in till stan, och inte handla i ytterstaden – känns tongångarna från 1960-talets Cityomvandling igen? Målet är att få bort "allt som inte skapar trivsel". Hit hör, förutom kriminalitet och missbruk, sådana saker som illegal affischering, gatumusikanter utan tillstånd och tiggare. Genom aktivt lobbyarbete och samarbete skulle staden "rensas upp". City i samverkan uppmärksammades hösten 1998 för en informationskampanj mot tiggarna i stan. Syftet skall ha varit att efter samråd med socialtjänsten verka för att visa på "alternativ". Projektet lades ned. Idag talar man mer om turism, belysning och tillgängligheten i City. Samordnaren Arne Nedstam talar om "miljöförbättring".⁵⁹

Företrädare för polisen har i olika sammanhang visat att de ställer sig positiva till en ombyggnad av Sergels Torg. Man vill ha bort taket och prången som skyddar knarkhandeln.⁶⁰ På ett seminarium på Stadshuset i februari 1999 presenterades kalla fakta. Sergels Torg är landets mest brottsbelastade plats. Drygt 30 000 brott begås årligen i City. Citys polismästare Richard Sevelius menade att antalet narkotikamissbrukare i Stockholm växte. Han bedömde antalet tunga narkotikamissbrukare i länet till 4300, som behövde minst 1000:– om dagen. Handelskammarens Anna Wersäll menade att många brott är situationsrelaterade och impulsstyrda. De skulle kunna byggas bort.

Uppgifterna är värda att ta till sig. Företrädarna för handeln och fastighetsägarna intygade på samma seminarium att en upprustning av Sergels Torg är

nödvändig för att det ska bli fart på affärerna.⁶¹ Det blåser kallt på Sergels Torg i flera bemerkelser. Om det nu verkligen är kriminaliteten och missbruket det gäller, hur kommer det sig att man inte har hört talas om några andra projekt? Fanns det över huvud taget tankar på en ombyggnad av Sergels Torg för att få bukt med kriminaliteten och missbruket i City före denna samverkan mellan handel och näringsliv, och före visionerna om ett levande City? Vad är det som säger att drogtrafiken inte bara flyttar?⁶²

Bevarandesidans argument att de sociala problemen inte har att göra med arkitekturen angräps ständigt. Ombyggarsidan hyser stor tilltro till arkitekturens förmåga. Det är ändå påfallande modigt av den att anklaga bevarandesidan för övertro på formens oförmåga, och inte själv uppvisa något som helst efter ombygg-

naden åtminstone kompletterande socialt program. Bevarandesidans bild av Sergelstorg är förstås inte lika visionär som utfästelserna om den ny-gamla "levande staden" av förindustriell modell. Slagorden när det gäller Sergels Torg som vardagsrum blir därmed färre. Till "finrummets" funktion hör de politiska manifestationerna och firandet av idrottshjältar, men även ett upprustat Sergels Torg skulle ofta vara tomt, blåsigt och grått. Det är förstås inte heller bevarandesidans uppgift att skissera de relevanta sociala åtgärder man hänvisar till. Catharina Gabrielsson, som är mot en ombyggnad av Sergels Torg, talar om "uppkastningarna från ett folkhem som ätit sig självt".⁶³ Men är det skäl nog för behålla Sergels Torg, för att det är "sant"? Man ska inte vara rädd för att gå ut menar ombyggarsidan, men är det portkoden eller gallerians väktare som skall

vara garanten för det goda stadsrummet? Förslaget om "Plattans" båda bostadshus, City i samverkan, borttagandet av S:ta Claras soppköksfriggebod på Sergels Torg och svårigheterna att uppföra ett permanent härbärge i Stockholms innerstad ter sig som yttringar av samma problem och är ett tidens tecken.⁶⁴ Medelklassens gettoisering är en farlig form av segregering, för med den minskar intresset för och solidariteten med de mindre bemedlade i samhället.⁶⁵

Frågan om Sergels Torgs utformning och framtid ter sig i detta perspektiv rätt trivial. Bengt Ohlssons ironiska krönika om de olika fraktionerna som värnar om "Plattan" får avsluta denna svåra fråga om Sergels Torgs verklighet. Han urskiljer "arkitektörnordarna", "historienördarna", "Personkrets 3:1-fansen" och den "grupp som motsätter sig varje förslag som Stella Fare står bakom". Avslutningsvis konstaterar han vad de har gemensamt.

Två saker. Man ser dem sällan på eller i närheten av Sergels Torg. Och i deras led finns inte en pundare, invandrare, fyllo eller hora så långt ögat kan se.⁶⁶

... Stockholms mest centrala plats⁶⁷

Trots olika estetiska ideal och andra ideologiska värderingar har båda en rätt statisk uppfattning när det gäller Sergels Torgs, centrumets, plats i staden. City behandlas som vore det en liten ö utan kontakt med omvärlden. Varken stadsplaneringen eller trafikfrågan

berörs i stort.

Det tycks överhuvudtaget inte ha funnits något intresse för att dra in Citys angränsande område i diskussionen. Om man hade gjort det hade man kanske konstaterat det självklara i att både folk och rackare rör sig i anslutning till de viktiga kommunikationsstråken. I Svergies huvudstad är dessa oerhört koncentrerade till så gott som en enda punkt. Beslutet att lägga Centralstationen till dagens plats var förutsättningen för att Nedre Norrmalm senare blev centrum.⁶⁸

Arkitekturhistorikern John Sjöström efterlyser en diskussion om hela stadskärnan: trycket på Sergels Torg "måste lätta". Arkitekturstuderande Tomas Lauri menar att föreställningen att Sergels Torg skulle vara Stockholms enda viktiga centrum verkar förlamande för alla parter, både för debattens kombattanter och för stadsplanerarna.⁶⁹

Man kan här referera till arkitekturforskaren Jerker Söderlinds ståndpunkt att Stockholms problem har sin grund i att man inte byggt städer sedan 1930-talet, utan bostadsområden. Han ser arbetet, och inte bostaden, som förutsättningen för stadsmässighet. En annan nödvändig faktor är social blandning. Söderlind vill inte se stadsplanering som en formfråga: några av de senaste årens bostadsområden ser ut som "ett stycke klassisk innerstad", men utan att vara det.⁷⁰ "... en stad är ett ställe som samlar livets olika funktioner på samma ställe eller en plats" skriver Söderlind, och låter nästan som Stella Fare. Söderlinds visioner handlar dock inte om innerstaden utan om ett växande Stor-

stockholm.⁷¹

Harry Hedman (kd) som i likhet med den övriga borgerliga koalitionen efterlyser "ett ljusare, trevligare" Sergels Torg, verkar vara ensam om att vilja förskjuta allmänhetens fokus till förorterna.⁷² Ombyggarsidans tal om "den förindustriella staden" ger vaga hänvisningar till en stad med blandad bebyggelse, gator och torg. De som vill se ett ombyggt Sergels Torg och City hyser en stor tilltro till utseendet. Man talar om olika material och färger, och om fasadernas nedbrytande till mindre enheter. Däremot tycks det inte finnas någon tanke på de nya och större strukturer som följer när fastigheter byggs om för ett inre kvartersliv. Hur låter sig dessa förernas med "de naturliga stråken" i City? Och vad händer efter stängningstid, då gallerierna med sina genomfarter är låsta?

Det är svårt att få någon uppfattning om hur ombyggarsidan tänker sig staden och det offentliga rummet. Man talar endast om olika utsnitt. Vi kan i detta sammanhang erinra oss den monumentalare sidan av den europeiska stadsplaneringsdoktrinen från 1800-talets mitt, som också Lindhagens plan för Stockholm är uttryck för. Staden hade en rytm, en växling mellan breda genomfarter och täta kvarter, monumentalabyggnader och storslagna och ödsliga förplatser. Ringlederna och avenyerna skulle visa stor kapacitet för biltrafiken ett rejält stycke in på 1900-talet, kanske alltför stor. Några av de stora platserna finns kvar, men man hör aldrig någon säga något om att det är folktomt utanför exempelvis Riksdagshuset. Sergels Torg gestaltades visserligen inte enbart som en förplats till Kulturhuset, men varifrån kommer denna rädsla för stora platser? Är det för att Sergels Torg är ett okontrollerbart kommunikationsstråk?

Tanken på ett centrum blev estetiskt-ideologiskt förankrat i efterkrigstidens Stockholm. David Helldéns medarbetare Jörgen Kjaergaard, skriver att uppgiften var att göra Sergels Torg till "Stockholms mest centrala plats för att kunna tillgodose ett brokigt och allehanda folkliv".⁷³ Ett bevarat och upprustat Sergels Torg innebär förstås inte att man gör det till en modell för Stockholms stadsbild. Bevarandesidan behandlar Sergels Torg som ett slags monument, unikt och värt att bevara. Och i detta sammanhang är kanske ett sådant

förhållningssätt det riktiga. Men samtidigt vänder man ryggen åt det som finns utanför. Inne i Stockholm innebär City komplexitet och rikedom på uttryck, men i förortscentrumet, som Sergels Torg också är relaterat till, finns inte en sådan mångfald.

I sin brinnande övertygelse att visa på Sergels Torgs förtjänster blundar bevarandesidan då och då för verkligheten och glömmer kanske även bort framtiden. Men de som vill bygga om Sergels Torg blickar bakåt och verkar tro att det är möjligt att låtsas som om det modernistiska intermezzot aldrig hade ägt rum.

Jag är övertygad om att ett varsamt renoverat Sergels Torg skulle få gemene man att ta platsen och arkitekturen till sitt hjärta. Min förhoppning är samtidigt att frågor som denna inte framdeles ska skymma sikten för det som är så mycket viktigare, nämligen gestaltningen och tillvaron i den stadsdel, förort eller stad där de flesta av oss tillbringar våra liv.

*

Även om jag inte sväljer att Sergels Torg skulle vara Sveriges nav, så kan jag inte förneka att en stark upplevelse har förgyllt min egen bild.

Vi hade kommit med förmiddagståget från Uppsala. Staden var grå, söndagstom och söndagstyst. Uppför backen förbi hotell Continental, Klara kyrka till höger och snart ut på Klarabergsvägen. Plötsligt hör vi ljudet av sirener! Hundradelssekunds snabbt inser vi att det är Tre kronor som sitter i bussen efter poliseskort. Även om vi bara hade sett de sista minuterna av guldmatchen svällde stoltheten. Detta krävde handling. Tafatt börjar vi vinka och tjoa – åtbörder som gör sig bättre kollektivt, men här stod vi, två stycken, i ett öde hörn vid pissoaren på Klara Västra Kyrkogata. Hjälten som tittade ut genom rutan uppskattade i alla fall vår gest, och vinkade glatt tillbaka. Varken han eller vi fattade nog vad som skulle äga rum ett par tre hundra meter bort. Bussen försvann, vi gick vidare i småblåsten, lätt upprymda. Några sekunder senare hörde vi hur taket lyfte borta på Sergels Torg. Vi hade kommit till Stockholm.

Emilie Karlsmo

Noter

1. Se exempelvis Martin Stugart, "Bostäder ska ge city nytt liv", DN 23/1 1999. Den borgerliga koalitionen, som består av Moderata Samlingspartiet, Kristdemokraterna, Folkpartiet, Centerpartiet och Stockholmspartiet har 53 mandat, oppositionen bestående av Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet De Gröna har 48.
2. Utställningen Sergels torg – Från Klaras Slum till Framtidens Stad öppnade 23/1 1999. Utställningsproducenter var Jöran Lindvall och Martin Rörby. Se utställningskatalogen Sergels torg, Arkitekturmuseet 1999. Svenska Museiföreningen utnämnde museet till årets museum 1999 med motiveringen "Arkitekturmuseet har genom utställningen om Sergels torg placerat sig mitt i den aktuella debatten om torgets framtida gestaltning. Museet har genom sitt snabba agerande visat att museer med mod, integritet och kompetens kan bidra till att höja kvaliteten och diskussionen kring en aktuell samhällsfråga", "Arkitekturmuseet fick utmärkelse", DN 1/4 1999.
3. Tävlingstidens utgång var 31/3 1999. Förslagen kommer att sällas i en första kvalificeringsomgång. Se Lars Björkwall, "Bort med fontänen – in med dagsljuset", Expr. 31/3 1999.
4. Martin Stugart, "Torguppgrörelse på väg att spricka", DN 5/3 1999; Rebecka Tarschys, "Hjälp sökes utomlands", DN 5/3 1999. Se även Catharina Ingelman-Sundberg, "Sergels torg utreds för ett och två plan", i Svenska Dagbladet 6/3 1999 och Håkan Hagwall, "Söndag 7 mars 1999", SvD 7/3 1999.
5. Exempelvis anordnades 1985 en öppen idé tävling om Hötorgscity/Sergels Torg. 80 förslag lämnades in. Tävlingsjuryn ansåg att inget av tävlingsförslagen kunde ligga till grund för genomgripande åtgärder. 1993 inbjöds fyra arkitektkontor att skissa på förändringar av Sergels Torg utifrån fyra olika principer, nämligen ett torg i två nivåer, ett samlat nedsänkt dito, med bebyggelse på torget samt ett torg i gatuplan. Våren 1996 beslöts att torgets karaktär skulle bibehållas och att upprustningen skulle ske varsamt. För de senaste årens olika turer, se "Cityförnyelsen. Från öppen diskussion till förnyelse i samverkan" och "Sergels Torg. Från idéer om genomgripande förändringar till en måttfull upprustning", Ett förnyat City. Hötorget – Sergels Torg 1992 – 98, Stockholms Gatu- och fastighetskontor, augusti 1998. Se också Olof Hultin, "Stockholms City – igen!", i Arkitektur 1995/6.
6. I samtalet mellan programledaren Eva Beckman, stadsmiljöborgarrådet Stella Fare och arkitekturhistorikern Martin Rörby i SVT Centrum 25/1 1999, sa Fare som svar på frågan om hon inte var rädd för att bli förknippad med "den som rev", att hon kommer att föra en dialog, "vi måste ta kritiken/alltså den om Sergels torgs nuvarande status/ på allvar".
7. Thomas Hall, "Stella Fares prång på Plattan", DN 22/2 1999.
8. En genombläddring av artiklar i de fyra tidningar som i huvudsak ägnade vårvintern 1999 åt debatten om Sergels Torg bekräftar bilden av politisering. Aftonbladet (socialdemokratisk) tycks mest entydigt var mot en ombyggnad, se exempelvis Lennart Arnstad, "Plattan behöver röjas – inte rivas"; "Stora pengar för nytt Sergels torg", Aftonbladet 11/2 1999. Artiklarna i Expressen (liberal) liksom i Dagens Nyheter (liberal) visar på en mer kluven ståndpunkt. Se exempelvis Per Svensson, "Framtidens eviga återkomst", Expr. 31/12 1998; Tommy Hammarström "Varning för arkitekter", Expr. 1/2 1999. Svenska Dagbladet förefaller mer entydigt förespråka en ombyggnad.
9. Susanne Blick, "Plattan måste rustas inte förstöras", i Stockholmstidningen 1/3 1999.
10. Håkan Hagwall, "Söndag 7 mars", SvD 7/3 1999.
11. Stella Fare och Martin Rörby i SVT Centrum, 25/1 1999.
12. Litteraturen som behandlar cityomvandlingen är omfattande. Jag bygger i det följande främst på Eva Rudberg "Folkhemmets välfärdsbygge"; Claes Caldenby, "De stora programmets tid", i 1900-talets svenska arkitektur. Att bygga ett land, red. Claes Caldenby, Stockholm 1998.
13. Se exempelvis Kurt Bergengren, När skönheten kom till City, Stockholm 1976, s. 232 – 292.
14. Om Kulturhusets ombyggnad under Lars Vester, se Rasmus Waern, "I förhållande till rörelsen", Arkitektur 1998/4.
15. Jerker Söderlind, Stadens renässans. Från särhålle till samhälle: om närhetsprincipen i stadsplaneringen, Stockholm 1998, s. 42. Sverige fölldes senare i Europadomstolen, men då var det för sent.
16. Debattkvällen anordnades av Arkitekturmuseets vänner och ägde rum 10/2 1999 i Moderna Museets hörnal. Se Ingela Lind, "Drakarna kan blåsta nytt liv i Sergels torg", DN 12/2 1999. Även Martin Stugart kallar Sergels Torg för 'Sveriges mest centrala plats', Martin Stugart, "Bostäder ska ge city nytt liv", DN 23/1 1999.
17. Peo Österholm, "Stella Fare vill bevara renoverat Slussen", SvD 15/2 1999.
18. Martin Stugart, "Unga inga torgkramare", DN 23/1 1999.
19. Martin Stugart, "Nytt Sergels torg ännu närmare", DN 30/1 1999.
20. Uppgifter från Stadsbyggnadskontorets Magnus Andersson i Martin Stugart, "Citys bakgård rustas upp. Tioårsprojekt. Tomt och trist distrikt ska bli attraktivt för flänören"; Martin Stugart, "Gångstråk, bostäder och butiker. Stadsbyggnadskontorets förslag kvarter för kvarter", DN 4/2 1999.

21. Osignerad ledare, "Se torget bortom symboliken", DN 2/2 1999.
22. Thomas Hall, "Lustmord på Sergels Torg", tidigare införd i DN, i Sergels Torg, Arkitekturmuseet 1999, s. 13.
23. Peder Alton, "Bostäder bara ännu ett misstag", DN 23/1 1999.
24. Osignerad ledare, "Se torget bortom symboliken", DN 2/2 1999.
25. Håkan Hagwall, "Söndag 7 mars", SvD 7/3 1999.
26. Martin Rörby i SVT Centrum 25/1 1999; Jöran Lindvall och Martin Rörby, debattkvällen om Sergels Torgs framtid, Moderna Museets hörsal, 10/2 1999 Jöran Lindvall presenterade där sitt tiopunktsprogram. (Se även Jöran Lindvall, "Sergels torg – från Klaras slum till framtidens stad", Sergels torg, Arkitekturmuseet 199, s. 10.) Se även Ingela Lind, "Drakarna kan blåsa nytt liv i Sergels torg", DN 12/2 1999; John Sjöström, "Hela stadskärnan bör diskuteras", SvD, 25/2 1999.
27. Mats Hellspong, "Hjältars hemkomst", i Gatan är vår! Ritualer på offentliga platser, red, Barbo Klein, Stockholm 1995, s. 162 – 189.
28. En kulturgeografisk översikt över hur platsbegreppet finns i Nicolas Jändel, Sergels torg. En plats för Sverige i tiden, Arbetsrapport 62, Kulturgeografiska Institutionen, Uppsala universitet. Studien visar hur olika politiska manifestationer har gestaltats och fungerat på Sergels Torg.
29. Catharina Ingelman-Sundberg, "En platta och en Pinne som väcker känslor", SvD 23/1 1999.
30. Thomas Hall, "Stella Fares prång på Plattan", DN 22/2 1999.
31. John Sjöström, "Hela stadskärnan bör diskuteras", SvD, 25/2 1999. Helldéns skisser för en grönskande mittdel skall Martin Rörby ha talat om i SVT Centrum 25/1 1999. Se även not 26.
32. Martin Rörby visade exempelvis i SVT Centrum 25/1 1999 hur en upprustat Sergels Torg skulle kunna byggas om för fler boende. Se även John Sjöström "Hela stadskärnan bör diskuteras", SvD 25/2 1999.
33. Ingela Lind, "Drakarna kan blåsa nytt liv i Sergels torg", DN 12/2 1999.
34. Fare om överstort torg, Peo Österholm, "Stella Fare vill bevara renoverat Slussen", SvD 15/2 1999; Fare om Sergels Torg som "sovjetiskt", "Röda torget", Expr. 3/2 1999. Jöran Lindvall om modernistisk stamhet, Jöran Lindvall, "Sergels Torg – Från Klaras slum till framtidens stad", Sergels Torg, Arkitekturmuseet 1999, s. 10.
35. Stella Fares ideal, Nytorget på Södermalm, skiljer sig onekligen från Sergels Torg. Det är framför allt de av trafiken förstörda torgen som Fare vill förändra, som Gustaf Adolfs torg, Fridhemsplan och S:t Eriksplan. Stella Fare i SVT Centrum 25/1 1999; Peo Österholm "Stella Fare vill bevara renoverat Slussen", SvD 15/2 1999.
36. Thomas Hall, "Lustmord på Sergels Torg", Sergels Torg, Arkitekturmuseet 1999, s. 13.
37. Arksams arkitektkontor svarade för båda restaureringarna. Sven Ahrboms och Helge Zimdahls flickskola har återuppstått som Socialhögskola.
38. Peo Österholm, "Stella Fare vill bevara renoverat Slussen", SvD 15/2 1999.
39. Sticket, ledarplats i Arkitektur, 1999/2. Angående Stadsbyggnadskontorets omgestaltningar och direktiv för några av Stockholms parkrum, se Dan Hellemar, "Förödande feghet formar framtidens Stockholm", SvD 13/2 1999.
40. Så här såg rivningslistan ut: 1. Kulturhuset, 2. Arkitekturhögskolan, 3. Hörtorgsskraporna, 4. Skatteskrapan, 5. Sergels Torg, 6. KF-huset, 7. Centralbron, 8. Glasobelisken, 9. Nya Klara, 10. Sheraton. Se exempelvis Mia Tottmar, "Bra kringmiljö kan göra "fula" hus "vackrare", DN 19/2 1999.
41. Liselott Holm, "Symboler för det nya samhället", DN 15/7 1998.
42. En undersökning våren 1999, där 1000 svenskar tillfrågades, visade att Stockholms Stadshus uppfattades som landets vackraste byggnad. "Stadshuset vackrast i Sverige", DN 5/3 1999.
43. Kai Wartainen, professor i stadsplanering, har en radikal tanke när det gäller rivningslistans ranking och menar att byggnaderna har en mycket hög estetisk ambition. Kanske är det omgivningen det är fel på, kanske är staden felorganiserad just där. Se Mia Tottmar, "Bra kringmiljö kan göra "fula" hus "vackrare", DN 19/2 1999.
44. Thomas Hall, "Stella Fares prång på Plattan", DN 22/2 1999.
45. Katja Grillner, "Vem vet vad vackert är – och när?", i Sergels Torg, Arkitekturmuseet 1999.
46. Peder Alton, "Bostäder bara ännu ett misstag", DN 23/1 1999.
47. Osignerad ledare, "Se torget bortom symbolen", DN 2/2 1999.
48. Sanna Björling, "Torget blev inte som det skulle", DN 19/2 1999. Det är främst "Plattans" beläggning (marmor och lerskiffer), ljusspel i obelisken, det fasadbelysta femte höghuset och de hängande terrasserna som lyfts fram. Se även Johan Rådberg om "bevararlinjen", Drömmen om atlantångaren. Utopier och myter i 1900-talets stadsbyggande, Stockholm 1997, s. 153 ff.; Tomas Lauri, "Det är dags att skrota fixeringen vid Sergels torg", DN 18/2 1999.
49. Gerd Reimers, "Från kongressdebatt om offentlig konst. Miljöfrågorna åtskilligt försummade", SvD 1/6 – 65.
50. Guide till Stockholms arkitektur, Stockholm 1998, s. 81.
51. Ingela Lind, "Drakarna kan blåsa nytt liv i Sergels torg", DN 12/2 1999.
52. Peo Österholm: Stella Fare vill bevara renoverat Slussen";

- SvD 15/2 1999.
53. Catharina Ingelman-Sundberg, "Polisen vill bygga bort brott", SvD 19/2 1999.
 54. Olle Zetterberg, "Vill väcka liv i döda bakgator", SvD 16/1 1999.
 55. Catharina Gabrielsson: "Nu faller bomberna över Sergels torg", SvD 9/1 1999.
 56. Olle Zetterberg, "Vill väcka liv i döda bakgator", SvD 16/1 1999.
 57. Peo Österholm, "Stella Fare vill bevara renoverat Slussen"; SvD 15/2 1999.
 58. Jöran Lindvall, "Sergels torg – Från Klaras slum till framtidens stad", Sergels Torg, Arkitekturmuseet 1999.
 59. Sanna Björling, "Allt som inte ger trivsel ska bort", DN 23/1 1999. Se även "Cityförnyelsen. Från öppen diskussion till förnyelse i samverkan", i Ett förnyat City. Hötorget-Sergels Torg 1992 – 98, Stockholms Gat- och fastighetskontor, augusti 1998, s. 17 – 23. Se även Martin Kindgren, "City i Samverkan", Situation Stockholm, 25, 1999/februari, s. 36 – 38.
 60. Nanok Bie, "Skilda världar i Stockholms city", DN 23/1 1999.
 61. Stadsbyggnadskontorets och Socialrotelnseminarium om Sergels Torgs framtid på Stadshuset 17/2 1999. Borgarråden Kristina Axén Olin (m) och Mikael Söderlund (m) var värdpar för seminariet. Företrädare för polisen, Maria ungdomsenhet, Svensk Handel, fastighetskonsultbolag och Handelskammaren. Se Martin Stugart, "Bygg bort kriminaliteten", DN 19/2 1999; Catharina Ingelman-Sundberg, "Polisen vill bygga bort brott", SvD 19/2 1999.
 62. Se Jonas Hållén, "Vi kan inte bygga bort missbrukarna", Metro 15/12 1998.
 63. Catharina Gabrielsson, "Nu faller bomberna över Sergels Torg", SvD, 9/1 1999.
 64. Mia Tottmar, "Kyrkans soppa skapar kontakt", DN 23/1 1999. 1993 fick S:ta Claras församling en friggebod av kommunen som att ha som kafé och värmestuga på på Sergels Torg. Den togs bort i januari 1997 för att den störde gatumiljön. Idag kommer företrädare för församlingen med en kaffevagn varje vardag kl. 13. Om härbärgesfrågan för hemlösa i Stockholms innerstad, se Anna Brodin, "Hemlösa stoppas av K-märkning", i DN 16/3 1999; Ulrika By, "Försöken att hitta lokaler rena fiaskot", i DN 16/3 1999. Trots 25 miljoner avsatta kunde frågan om ett permanent härbärge i innerstaden inte lösas förra mandatperioden.
 65. Se exempelvis Jerker Söderlind, Stadens renässans. Från säsamhälletillsamhälle: Om närhetsprincipen i stadsplaneringen, Stockholm 1998, ssk kapitel 12, s. 309 ff.
 66. Bengt Ohlsson, "Om mässande kramare", DN, På Stan 12/2 1999.
 67. Jörgen Kjaergaard, "Torgets tillblivelse", Sergels Torg, Arkitekturmuseet 1999, s. 11 – 12, s. 11.
 68. Om man hade valt Kungsholmen istället, som det fanns planer på, eller låtit järnvägen få flera säckstationer, hade hela Stockholm sett annorlunda ut. Stationerna hade utvecklats till nya, viktiga centra eller småstadsetableringar menar John Sjöström, "Cyrillus Johanssons vackra vision giltig än i dag", SvD 23/1 1999.
 69. John Sjöström, "Hela stadskärnan bör diskuteras", SvD 25/2 1999; Tomas Lauri, "Det är dags att skrota fixeringen vid Sergels torg", DN 18/3 1999.
 70. Jerker Söderlind i SVT Centrum, 25/1 1999. Se även Jerker Söderlind, "Stadens renässans. Från säsamhälle till samhälle: Om närhetsprincipen i stadsplaneringen", Stockholm 1998, ssk s. 34 f samt kapitel 12, s. 309 ff. Om förorter, se även Johan Rådberg, Drömmen om atlantångaren. Utopier och myter i 1900-talets stadsbyggande, Stockholm 1997, s. 122 ff.
 71. Jerker Söderlind, Stadens renässans. Från säsamhälle till samhälle: Om närhetsprincipen i stadsplaneringen, Stockholm 1998, s. 314.
 72. Martin Stugart, "Torguppögörelse på väg att spricka", DN 5/3 1999.
 73. Jörgen Kjaergaard, "Torgets tillblivelse", Sergels Torg, Arkitekturmuseet 1999, s. 11 – 12, s. 11.